

УДК 316.32(477)

Костянтин Захаренко

ВІДКРИТІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ТА КОНТРОЛЬ ЗА ДОСТУПНІСТЮ ІНФОРМАЦІЇ

Аналізуються проблема забезпечення відкритості інформації як проблема реалізації духовної свободи особистості; автор стверджує, що найбільшим досягненням інформаційного суспільства є те, що завдяки створенню нового інформаційно-технологічного середовища, інформація миттєво долає відстані, які для неї практично зникають. Завдяки глобальній комп'ютеризації, телефонізації, Інтернету ця інформація стає доступною нині кожному членові суспільства у розвинених країнах, а в перспективі це буде справедливо і для країн, що розвиваються. Завдяки доступу до джерел інформації прискорюється економічне зростання країн, наукові дослідження і технології освіти та шляхи впровадження інновацій вдосконалюються, докорінно змінюючи економіку, соціальну структуру суспільства, його правову культуру, державне управління тощо. Відкритість інформації між тим не відсторонює проблему контролю за поширенням інформації. Ми намагаємося відшукати оптимальну стратегію відкритості та контролю інформаційного простору й саме в цьому вбачаємо реалізацію духовної свободи суспільства.

Ключові поняття: людина, інформація, культура, відкритість, контроль, свобода.

Відкритість інформаційного простору реалізувати неможливо без облаштування життя суспільства сучасними засобами комунікацій і інформаційного обслуговування згідно зі зрозумілими й законодавчо визначеними нормами. На жаль, у нас у політичних відносинах, зокрема й міжнародних, політичній свідомості народу і правлячої еліти, в політичних повноваженнях державних структур та партій, навіть в інститутах громадянського суспільства вони поки що значною мірою втаємничені. Хоча всі ці структури, займаючись політикою й відіграючи активну роль у державному управлінні, особливо в розробці різних цільових програм і концепцій, контролі діяльності державних органів, захисті прав і свобод людини, часто залишають громадянина за межами своєї діяльності. Як наслідок політичні, економічні й виховні засоби влади самі по собі не забезпечують потрібного результату, зокрема під час реалізації так званих непопулярних рішень у боротьбі зі злочинністю, корупцією, бюрократизмом, проявами зловживання владою, захистом свободи слова.

В основі розв'язання проблеми забезпечення сталого розвитку інформаційного суспільства лежить низка питань, які потребують визначення чіткої методології правової підтримки порядку інформаційних відносин усіх учасників суспільства. Уявляється, що такий підхід повинен передбачати й відповідь на запитання про те, як зв'язати інституції (структури) громадянського суспільства, з одного боку, і забезпечити кожного громадянина суспільства визначеними повною мірою (конституційно), правами й обов'язками в інформаційній сфері, зокрема правом громадян на отримання потрібної їм інформації. За таких умов розширення застосування в суспільстві інформаційно-комунікаційних технологій стає одним із ключових чинників у процесі трансформації суспільства у відкрите, а сама проблематика інформаційно-комунікаційних технологій має значний політичний і економічний резонанс.

Свобода у відкритому суспільстві передбачає наявність можливості вільного масового поширення інформації, яке є ефективним засобом захисту прав і свобод людини, формування громадської думки, реального впливу на суспільство й державну владу. Для теоретика свободи преси Дж. Мілля ще в середині XIX ст. було

беззаперечним те, що «свобода друку є однією із необхідних гарантій проти урядових репресій та утисків». Демократія і свобода слова, свобода слова і свобода преси – ті неподільні цінності, якими вимірюється система свободи кожної держави. Утвердженню європейських стандартів права доступу до інформації передували виникнення і розвиток ідей такого права на рівні національних правових систем окремих європейських держав. Свобода висловлювань та інформації на основі верховенства права і поваги до прав людини є основними постулатами побудов громадянського суспільства, утвердженню справжньої демократії.

Забезпечення громадян суспільства широким і вільним доступом до отримання інформації, її використання та обміну нею є найважливішою соціальною передумовою успішного розвитку сучасного інформаційного суспільства. Так, М.Моїсєєв зазначає, що «вільний доступ до інформації, без якого немає сенсу вести мову про інформаційне суспільство, – найскладніша соціально-політична проблема». Власне наявність знань, інформації для подальшої успішної еволюції й функціонування інформаційного суспільства ще недостатньо. Необхідне створення умов для того, щоб члени суспільства мали вільний доступ до якісної інформації й можливість її використання у своїй практичній діяльності.

Вільний доступ усіх членів суспільства до інформації – провідна, характерна риса інформаційного суспільства. У зв'язку із цим, А. Ракітов справедливо вважає найголовнішою ознакою інформаційного суспільства ту обставину, що «будь-який індивід, група осіб, підприємство або організація в будь-якому місці країни й у будь-який час можуть одержати за відповідну плату або безкоштовно на основі автоматизованого доступу й систем зв'язку будь-які інформацію й знання, необхідні для їхньої життєдіяльності й рішення особистих і соціально значимих завдань». Така думка передбачає вироблення певної стратегії діяльності держави в цьому напрямі та докорінну зміну умов життєдіяльності людини та суспільства загалом.

Досвід західних країн свідчить, що ефективне функціонування незалежних мас-медіа є необхідною умовою розбудови демократичного суспільства. За допомогою вільних та мінімально заангажованих засобів масової комунікації досягається відкритість як політичної системи, так і органів державної влади. Якщо в розвинених демократіях мас-медіа є повноцінним, рівноправним суб'єктом політики, то у перехідних суспільствах, на зразок українського, їх місце та роль змінюються відповідно до логіки політичних процесів.

Становлення українських засобів масової інформації як потужного інституту сучасного суспільства відбувалося одночасно і разом зі становленням незалежності України. Дослідники переконані, що демократичному, правовому суспільстві, побудова якого декларується в Конституції України, засоби масової інформації, їх незалежність, свобода відіграють одну з провідних ролей у функціонуванні громадянського суспільства та владних інститутів. Подекуди вплив незалежних засобів інформації є потужнішим, аніж діяльність політичних партій та громадських об'єднань. **Тоді як сьогодні в Україні центральною проблемою розвитку інформаційної сфери є забезпечення права на вільне отримання й обмін інформацією.** Воно потребує не політичних декларацій, а клопіткої роботи та пошуку відповідних законодавчих механізмів, унеможливлення тиску на засоби масової інформації з боку владних структур та фінансових кланів. Завдання складне, але його можна виконати, спираючись на принципи обов'язково судового розгляду всіх конфліктних питань і формування демократичних засад суспільної свідомості. Усі питання розвитку інформаційної сфери тісно пов'язані зі станом національного медіа-ринку, який

потребує якісних змін: технологічних, змістових, управлінських і в не останню чергу правових.

Щодо нашого законодавства в інформаційно-комунікативній галузі, то воно в основному відповідає загальноприйнятим міжнародним правовим стандартам, конвенціям з прав людини. Так, Конституція України повністю забезпечує виконання параграф 1 статті 10 Європейської Конвенції про права людини визначає, у якій зазначено, що «Кожен має право на свободу самовираження. Це право включає свободу мати свою думку, отримувати і поширювати інформацію та ідеї без втручання з боку властей та незалежно від кордонів». Гарантії доступу до інформації та її поширення теж аналогічно сформульовані у п. 2 ст. 19 Міжнародного пакту про громадські та політичні права від 1966 року.

Українське законодавство про засоби масової інформації та інформаційний простір включає в себе значну кількість нормативних документів. Серед них закони України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про авторське право і суміжні права», «Про інформаційні агентства», «Про рекламу», «Про державну таємницю», «Про внесення змін і доповнень до положення законодавчих актів України, що стосуються захисту честі, гідності та ділової репутації громадян і організацій», «Про зв'язок», «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про видавничу справу», «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України» та ін. Крім законів, функціонування та розвиток українських ЗМІ визначають відповідні акти Президента України, постанови Верховної Ради, Кабінету Міністрів та інші нормативні документи владних структур і галузевих відомств. Утім, це ще не гарантує реального захисту інтересів суспільства щодо отримання вільної та неупередженої інформації.

Чинне законодавство, наприклад, залишило відкритим легальні шляхи до необмеженої концентрації в руках окремих юридичних або фізичних осіб друкованих засобів масової інформації, усіх різновидів електронних засобів масової інформації. Воно без будь-яких обмежень дозволяє засновувати засоби масової інформації в нашій державі особам без громадянства та громадянам інших країн.

Зарубіжні засоби масової інформації мають кращі умови для функціонування в Україні, аніж власно українські. Вони виробляють в Україні свою продукцію й ухиляються від сплати мита та податків, проводять демпінгову політику, відбираючи у покупців і передплатників рекламу. Зокрема, щодня в Україну через прозорі кордони Росії завозяться величезні тиражі російських видань. Внаслідок цього Держбюджет недоотримує значні кошти, порушується чинне законодавство України, ігноруються інтереси національного виробника, а співвідношення українськомовних і російськомовних видань змінюється на користь останніх, тобто наших 20% і 80% – російськомовних. Крім того, в Україні видається 0,4 книжки на одну людину, у Росії – 3,2, у Польщі – 12,5, Німеччині – 19.

Сьогодні в Києві кількість годин радіомовлення на добу становить 380. І тільки 64 – державною мовою. В Україні зареєстровано періодичних друкованих видань українською мовою трохи більше ніж 2,5 тисячі. Решта – близько 8 тисяч – російські або двомовні.

Крім того задеклароване право щодо незалежності засобів масової інформації від владних структур носить суто популістський характер. Повною мірою це стосується місцевої преси. Як справедливо зазначає М. Яковенко, з одного боку, щодо цих мас-

медіа імпонує ідея закону про повне відмежування преси від органів державної влади та органів місцевого самоврядування. З іншого, у демократично і економічно нерозвинутих країнах така преса миттєво перетворюється на залежну від грошових мішків або ж перетворюється на рекламно-еротичні видання з набором сумнівних сенсацій. І тоді стає неможливим виконання засобами масової інформації таких її головних функцій, як інформаційної, просвітницької, культурологічної тощо.

Незалежними від місцевих бюджетів засоби масової інформації можуть стати лише за умов, коли зможуть самоокуповуватися й існувати за рахунок надходжень від реклами та передплати. На даному ж етапі необхідно забезпечити невтручання владних структур у творчі процеси, пільгове кредитування, інші економічні важелі щодо налагодження вітчизняного газетного виробництва.

Нагальним питанням також є оптимізація структури власності суб'єктів інформаційної діяльності, якнайшвидший розвиток суспільного сектора, особливо в галузі електронних мас-медіа.

Створення організаційно-правової бази цих змін – ще одне нагальне завдання всіх гілок української влади. Крім цього, забезпечення інформаційної безпеки України і захист національного медіа-ринку вимагає перегляду основних принципів регулятивної політики на засадах інформаційної відкритості й підтримки власних медіа-виробників. Головним об'єктом такої підтримки має стати український зміст інформаційної продукції.

Державна політика забезпечення інформаційної безпеки повинна бути відкритою і передбачати інформування суспільства про діяльність державних органів і суспільних інститутів у сфері інформаційної безпеки з урахуванням обмежень, встановлених чинним законодавством України. Вона має виходити з принципу безумовної правової рівності всіх суб'єктів інформаційних відносин незалежно від їхнього політичного, соціального та економічного статусу, ґрунтуватися на обов'язковому забезпеченні прав громадян і організацій на вільне створення, пошук, отримання, накопичення, зберігання, перетворення і поширення інформації у будь-який законний спосіб.

Державна політика у сфері суспільно-інформаційних відносин повинна спрямовуватися на забезпечення права на достовірну, повну та своєчасну інформацію, свободу слова та інформаційної діяльності в національному інформаційному просторі України. Так, на думку Н. Войчих «Для становлення демократичного суспільства важливим є недопущення втручання будь-кого у зміст та внутрішню організацію інформаційних процесів, крім випадків, визначених законом відповідно до Конституції України».

Сьогодні найбільш гострою проблемою в Україні є відсутність у переважної більшості громадян довіри до державної влади, впевненості в тому, що всі гілки і структури влади, всі її посадові особи працюють в інтересах суспільства, а не в інтересах самої влади або своїх особистих. Тому вістря державної інформаційної політики має бути, перш за все, спрямоване на усунення «дефіциту довіри до влади», який перешкоджає просуванню по шляху реформ.

У цьому сенсі ключовим завданням є створення відкритого інформаційного середовища, включаючи забезпечення інформаційної прозорості державної влади, необхідної для формування громадянського суспільства і досягнення взаємодії між суспільством і владою на принципах довіри, взаєморозуміння та ділового партнерства.

Збалансоване функціонування системи інформаційної безпеки забезпечується за рахунок постійного обміну інформаційними потоками як усередині держави, так і між державами. Мошковська С. І. зазначає: «Будь-яка держава є відкритою системою, яка

здіяна в кругообігу інформації. І якщо не буде відбуватися природний обмін в інформаційному просторі, то система руйнується». Завдання політики на інформаційному рівні керування процесом обміну. Останній не є хаотичним і підпорядковується цілком визначеним законам, один з яких можна сформулювати таким чином: інформація не викидається в інформаційний простір довільним способом, а посиляється передусім туди, де вона необхідна і їй здатні сприйняти.

Для створення відкритого інформаційного простору в Україні, перш за все, необхідно запустити механізм практичної реалізації конституційного права на свободу одержання інформації. Правовою основою такого механізму повинні стати законодавчо закріплені чіткі правила, умови та порядок отримання громадянами та інституційними структурами суспільства інформації в органах державної влади і місцевого самоврядування, від інших державних і недержавних юридичних осіб, а також прямого доступу до державних і недержавних інформаційних ресурсів. Як зазначає Гуцалюк М., органи (служби) інформаційної безпеки можуть створюватися (на законодавчих засадах) і в недержавних структурах для захисту своїх потреб в забезпеченні необхідною інформацією. Дані органи на основі укладення відповідних угод можуть бути приєднані до єдиної державної системи інформаційної безпеки. На теперішній час окремі елементи системи інформаційної безпеки створені та функціонують (органи зовнішньої розвідки, інформаційні служби різноманітних міністерств, система технічного та криптографічного захисту інформації держави і т. н.). Проте для їхнього функціонування ще недостатня правова база. Зміст діяльності органів інформаційної безпеки також ще не в повній мірі відповідає покладеним на них завданням. Це пояснюється в першу чергу недостатнім опрацюванням питань, що стосуються форм і способів забезпечення інформаційної безпеки.

Для ефективної реалізації державної політики, щодо побудови відкритого правового інформаційного простору України потрібно виконати ряд головних вимог. Більшість дослідників однастайні щодо переліку таких вимог. Так, наприклад А. Ф. Грицик зазначає:

1) в системі органів державної влади має бути сформована єдина структура, функцією якої є проведення державної інформаційної політики. Ця структура повинна охоплювати всі гілки і рівні державної влади і включати як спеціалізовані органи влади, що забезпечують регулювання інформаційної сфери, так і підрозділи в інших органах влади, відповідальні за інформаційні аспекти діяльності в сфері їх компетенції;

2) державне управління інформаційною сферою має бути планомірно забезпечене фінансовими і матеріальними ресурсами за рахунок бюджетного фінансування – природно, виходячи з реальних можливостей держави за статтею витрат на державне управління;

3) проведення державної інформаційної політики має координуватися з єдиного центру на рівні вищого керівництва країни при персональній відповідальності одного з вищих посадових осіб держави за вирішення цього завдання. Адже право вільно виражати думки та збирати, отримувати і поширювати інформацію, як і кожне право має свої обмеження.

Співіснування влади і суспільства в контексті соціальної історії визначається взаємозв'язком, в результаті якого суспільство формує відповідну часу владу, а вона, посиляючись на реалізацію національних інтересів, мусить контролювати суспільство. Одним з найважливіших елементів управління суспільством є державний контроль над інформацією. Система контролю і дозування інформації існує в кожній державі. Але головне питання, яке так чи інакше постає в цьому контексті: в чиїх інтересах здійснюється такий контроль.

На жаль, в даний час не тільки жодна з перелічених вище вимог у повному обсязі не виконується, але і на рівні вищого українського керівництва проведення цілеспрямованої інформаційної політики не розглядається в ряду першочергових завдань державного управління. Подібне неадекватне ставлення до створення відкритого і контрольованого інформаційного простору призводить до негативних наслідків, істотно відображаючись на розвитку України. Варто зауважити, що таке ставлення державної влади до інформаційної політики призвело до інформаційної війни, в стані якої перебуває Україна.

1. [Соснін, Олександр](#). Інформаційна сфера в реалізації інтересів інноваційного розвитку нації // Віче. - 2011. - № 15/16. - С. 17-21
2. Милль Дж. О свободѣ / Дж. Милль ; пер. с англ. А. Н. Неведомского // О свободѣ. Антология мировой либеральной мысли (I половины XX века). – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – С. 288-392.
3. Моисеев Н.Н. Расставание с простотой / Н.Н. Моисеев. - М.: АГРАФ, 1998, с.469
4. Антіпова О. Філософсько-аксіологічні проблеми свободи слова в українському інформаційному просторі // Гілея: науковий вісник. - 2013. - № 74. - С. 207-209.
5. Ракитов А.И. Философия компьютерной революции / А.И. Ракитов. - М.: Полигиздат, 1991, с.32
6. Головій В. М. Механізми взаємодії влади та ЗМІ в контексті становлення громадянського суспільства в Україні // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління. – КПУ. – Запоріжжя. – 2009. – с. 23
7. Петрова Н., Якубенко В. Медіа-право для студентів факультетів/відділень журналістики. – Київ, ТОВ «Київська типографія», 2007 р. 280 с.
8. Яковенко, М. Інформаційний простір: філософські аспекти формування поняття // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» (Філософські науки) : зб. наук. праць. – 2011. – № 692. – С. 22-27.
9. Войчих Н. Державна політика в українському інформаційному просторі: стан та проблеми // Міжнародна інформація та міжнародні відносини. Вип. 2. .2013 с.6-12
10. Мошківська С. І. Передумови входження України у глобальний інформаційний простір в контексті вимог міжнародної інформаційної безпеки // Україна в системі глобального інформаційного обміну: теоретико-методологічні аспекти дослідження і підготовки фахівців : всеукраїнська наукова конференція, Львів, 27 травня 2011 р. – Львів : Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2011. – С. 118-122.
11. Олійник О. В., Соснін О. В., Шиманський Л. Є. Політико- правові аспекти формування інформаційного суспільства суверенної і незалежної держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/book/Sosnin2.html>
12. Гуцалюк М. Інформаційна безпека України : нові загрози // Бизнес и безопасность. — 2003. — № 5. — С. 2-3
13. Грицик А. Ф. Правова відповідальність за зловживання свободою інформації // Україна в системі глобального інформаційного обміну: теоретико-методологічні аспекти дослідження і підготовки фахівців : всеукраїнська наукова конференція, Львів, 27 травня 2011 р. – Львів : Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2011. – С. 209-215.
14. Україна: політична історія. XX – початок XXI століття. – К. : Парламентське видавництво, 2007. – 1028 с.

References

1. Sosnin, Oleksandr. Informatsiina sfera v realizatsii interesiv innovatsiinoho rozvytku natsii // Viche. - 2011. - № 15/16. - S. 17-21
2. Myll Dzh. O svobode / Dzh. Myll ; per. s anhl. A. N. Nevedomskoho // O svobode. Antolohiya myrovoi lyberalnoi mysly (I polovyny KhKh veka). – М. : Prohress-Tradytsyia, 2000. – S. 288-392.
3. Moyseev N.N. Rasstavanye s prostotoi / N.N. Moyseev. - М.: AHRAF, 1998, s.469

4. Antipova O. Filosofska–aksiolohichni problemy svobody slova v ukrainskomu informatsiinomu prostori // Hileia: naukovyi visnyk. - 2013. - № 74. - S. 207-209.
5. Rakytov A.Y. Fylosofyia kompiuternoï revoliutsyy / A.Y. Rakytov. - M.: Polytyzdat, 1991, s.32
6. Holovii V. M. Mekhanizmy vzaiemodii vlady ta ZMI v konteksti stanovlennia hromadianskoho suspilstva v Ukraini // Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoï stupenia kandydata nauk z derzhavnoho upravlinnia. – KPU. – Zaporizhzhia. – 2009. – s. 23
7. Petrova N., Yakubenko V. Media-pravo dlia studentiv fakultetiv/viddilën zhurnalistyky. – Kyiv, TOV «Kyivska typohrafiia», 2007 r. 280 s.
8. Yakovenko, M. Informatsiinyi prostir: filosofski aspekty formuvannia poniattia // Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika» (Filosofski nauky) : zb. nauk. prats. – 2011. – № 692. – S. 22-27.
9. Voitsykh N. Derzhavna polityka v ukrainskomu informatsiinomu prostori: stan ta problemy // Mizhnarodna informatsiia ta mizhnarodni vidnosyny. Vyp. 2. .2013 s.6-12
10. Moshkovska S. I. Peredumovy vkhodzhennia Ukrainy u hlobalnyi informatsiinyi prostir v konteksti vymoh mizhnarodnoi informatsiinoï bezpeky // Ukraina v systemi hlobalnoho informatsiinoho obminu: teoretyko-metodolohichni aspekty doslidzhennia i pidhotovky fakhivtsiv : vseukrainska naukova konferentsiia, Lviv, 27 travnia 2011 r. – Lviv : Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnika”, 2011. – S. 118-122.
11. Oliinyk O. V., Sosnin O. V., Shymanskyi L. Ye. Polityko- pravovi aspekty formuvannia informatsiinoho suspilstva suverennoi i nezalezhnoi derzhavy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.niss.gov.ua/book/Sosnin2.html>
12. Hutsaliuk M. Informatsiina bezpeka Ukrainy : novi zahrozy // Byznes y bezopasnost. — 2003. — № 5. — C. 2-3
13. Hrytsyk A. F. Pravova vidpovidalnist za zlovzhyvannia svobodoiu informatsii // Ukraina v systemi hlobalnoho informatsiinoho obminu: teoretyko-metodolohichni aspekty doslidzhennia i pidhotovky fakhivtsiv : vseukrainska naukova konferentsiia, Lviv, 27 travnia 2011 r. – Lviv : Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnika”, 2011. – S. 209-215.
14. Ukraina: politychna istoriia. KhKh – pochatok KhKhI stolittia. – K. : Parlamentske vydavnytstvo, 2007. – 1028 s.

Zakharenko Kostiantyn Openness of Information Space and Control over the Availability of Information

The work analyzes the problem of providing openness of information as a problem in realizing spiritual freedom of the individual. The author argues that the greatest achievement of the information society is that, due to the creation of a new information and technological environment, information instantly overcomes distances that prove to be nonexistent to it.

Owing to global spread of computers, telephony and the internet this information is now available to every individual of any developed country, and, in the long run, it will be true for developing countries as well. Access to sources of information accelerates economic growth of countries and improves research, and education technologies and ways of innovation are improved, thus radically changing the economy and social structure of society as well as its legal culture, public administration, etc.

Openness of information, however, does not eliminate the problem of controlling dissemination of information. We endeavor to find an optimal strategy of openness and control of the information space, which, in our view, is the realization of the spiritual freedom of society.

Key words: individual, information, culture, openness, control, freedom.